

Quislings jødiske nabo

I 1942 flykter den 12 år gamle Leif Grusd for livet over grensen til Sverige. Tidlig om morgenen 23. juli 2011 ringer telefonen: Leif, du må komme og hjelpe. Det er så mange!

 TONE ELISE ENG GALÅEN

Det var leder for tannlegene i ID-gruppen i Kripes, Sigrid Kvaal, som ringte. Den nå pensjonerte rettsodontologen Leif Grusd drar rett til Rikshospitalet. Der venter identifisering av døde ungdommer, drept på sommerleir på Utøya. Den samme ideologien som sendte ham og familien på flukt 69 år tidligere, har dagen i forveien tatt 77 menneskeliv.

– Det var for jævlig. Ungdommer som var skutt om og om igjen. Utøya var det siste jeg gjorde som tannlege og rettsodontolog. På dagtid hadde jeg en profesjonell holdning, på kvelden forbannet jeg terroristen, forteller Leif Grusd (92).

Tannlegetidende møter ham og kona, Inger-Lise Rothschild Grusd (81), hjemme på Fornebu i Oslo i november 2022. Inger-Lise er i nyhetene denne høsten. I forbindelse med NRK-serien «Last: Jøder», får hun vite hvem det var som tok vare på henne da hun i 1942, 10 måneder gammel, ble overlatt til en fremmed familie da moren måtte flykte til Sverige der faren allerede oppholdt seg. Leif er aktuell som tidsvitne i podkasten og boken «Quislings koffert», skrevet av journalist Trude Lorentzen.

Nabo med Quisling

Leif Grusd var ni år gammel da krigen kom til Norge. Han bodde sammen med foreldrene og sin seks år yngre søster i Erling Skjalgssons gate 24 på Frogner. I nummer 26 bodde Vidkun Quisling sammen med sin kone Maria.

– Vi sto bak gardinene og så på når de dro til og fra leiligheten. Da var det alltid fire sorte biler oppstilt utenfor på gaten. I den første og siste bilen satt det politifolk. I bil nummer to satt Quisling selv, og Maria i bil nummer tre. Vi måtte ikke komme nær gardinene for på den måten å avsløre at vi fulgte med. Det var alltid politivakter utenfor bygården, forteller Grusd.

Til tross for invasjonen i april 1940, fortsatte livet nesten som normalt. I mai ble riktignok alle radioer som tilhørte jøder konfiskert, og det var i årene før krigen kommet en del flyktninger fra Tyskland, Østerrike og Tsjekkoslovakia som kunne fortelle om hvordan jødene ble behandlet. Krystallnatten var et kjent begrep for norske jøder. Men alt forgikk så langt borte. Få trodde at noe slikt ville skje her i Norge.

– Vi foraktet ham

– Som barn ble vi skjermet. Noe visste vi, men jeg var en av gutta i klassen og levde et vanlig liv. Eneste forskjellen var at som jøder hadde vi fri i religionstimene. Til glede for oss det gjaldt, og antakeligvis til litt misunnelse for de andre. Jeg kan ikke huske at noen den gang brukte ordet «jøde» i nedsettende betydning, sier han.

– Hvilke tanker gjorde du deg om Quisling?

– Jeg visste at han var en forræder, alle vi barna visste det. Det hørtes så nedrig ut, at vi foraktet ham av den

Leif Grusd var ni år gammel da krigen kom til Norge. 12 år gammel flyktet han til Sverige sammen med sin mor og søster. I to år hadde den jødiske familien på fire vært nabo med Vidkun Quisling på Frogner i Oslo.

grunn alene. Vi katalogiserte ham som en gedigen drittsekk, sier Grusd.

– Tenkte du at som jøde så hadde du større grunn til å frykte ham enn andre?

– Ja. Egentlig så gjorde jeg det, de gangene jeg tenkte på det. Men det var ikke så ofte. Tilværelsen i Erling Skjalgssons gate opplevdes fremdeles stort sett som trygg, til tross for naboene, sier han.

Jødene skal ut av Norge

Da Tyskland angrep Sovjetunionen i juni 1941, ble alle jødiske menn i Nord-Norge arrestert. Sommeren 1942 ble ti menn skutt i Trondheim etter sabotasjeaksjoner, én av dem var jøde. På sensommeren samme år ble alle jødiske menn på Nærnes utenfor Oslo satt i fengsel. Etter to uker ble de sluppet fri igjen.

– Da sa man til hverandre: Er det ikke verre enn det? To uker i fengsel skal vi vel klare, uansett hvor dårlig de behandler oss. Eventuelle fluktplaner ble lagt til side. For hvordan flykter man egentlig, fra familie og venner, det livet du har bygget deg opp gjennom årene? Å flykte er ikke lett, sier Grusd.

22. oktober 1942 blir grensepolitimann og NS-medlem Arne Hvam skutt og drept av en norsk grenselos. Grenselosen er på vei med tog mot den svenske grensen sammen med ti flyktninger, ni av dem jøder. Drapet ble brukt som begrunnelse for massearrestasjonene som fulgte.

– Det var allerede bestemt at jødene skulle ut av Norge. Nå ble arbeidet intensivert. De som organiserte arrestasjonene av jødiske menn, beklaget seg over at de bare fikk et par dager på seg. Far ble advart. Han gikk i dekning og kom seg etter hvert over til Sverige. Det kan ha gjort det enklere for mor å planlegge sin egen flukt sammen med oss barna. Hvis mannen din var arrestert og satt på Grini var det vanskeligere. Da kunne flukten gå ut over den som satt fengslet, sier Grusd.

Kjøpte ryggsekker

Han skjønte etter hvert at noe var på gang. Plutselig fortalte moren at de skulle flykte til Sverige. 12-åringen visste at det oppholdt seg rundt 300 000 tyske soldater i Norge, og så for seg en rekke av soldater tett i tett langs grensen som gjorde det umulig å komme forbi. Moren gikk ut for å handle og kom tilbake med to gamle ryggsekker. Hun hadde tatt sjansen, og kjøpt sekkene av folk hun stolte på i et par butikker der hun

var kunde. Sekkene blir pakket fulle av barneklær, og Leif og søsteren tok på seg dobbelt sett med undertøy.

På ettermiddagen ringer det på døren.

– Utenfor sto det en politimann. Han lurte på hvor far var. Mor fortalte det vi hadde lært, at far var på forretningsreise på Hadeland, og at vi ikke hadde hørt noe fra ham på et par dager. Det var mange nazister i politistyrken, men denne kom nok for å advare oss om at nå sto kvinner og barn for tur. Han takket, smilte, og gikk, forteller Grusd.

Litt senere på ettermiddagen ble de hentet av en drosje, der det satt to jødiske menn fra før. Byen var mørklagt, så sjåføren kjørte sakte gjennom gatene før han satte kursen mot Kongsvinger. Hvis de ble stoppet, var dekkhistorien at de skulle besøke faren på Kongsvinger sykehus.

Gjemte seg i skogen

– Vi ble heldigvis ikke stoppet. Historien var ikke særlig plausibel, der vi satt i flere lag med klær og to store ryggsekker pakket fulle av barneklær. Da vi kom til Kongsvinger, visste ikke sjåføren veien videre. Han stoppet bilen og gikk bort til noen tyske soldater som sto på et hjørne. De forklarte hvor han skulle kjøre, og vi ble til slutt satt av på den andre siden av byen, sier Grusd.

De ble fortalt at de skulle fortsette til fots langs hovedveien til de kom til en skogsbilvei, og deretter ta andre sti til venstre. De begynner å gå. Allerede nå må de ha hjelp med ryggsekkene. Heldigvis er de to mennene med og kan bære. Omsider kommer de frem til bondegården der de skal vente på å bli ledet over grensen til Sverige. De får mat og en seng å sove i. Men da de sitter og spiser middag neste dag, blir det oppdaget en robåt på vannet nedenfor. – Det var jenter på gården, og derfor ikke uvanlig at det kom tyske soldater innom. Vi fikk beskjed om å løpe opp i skogen og vente der. Alle spor ble ryddet vekk. Etter noen timer ble vi hentet ned igjen. Mennene i båten var fem ikke-jødiske nordmenn som også ville flykte. Plutselig var vi ti personer som ikke skulle gå ut på tunet eller i nærheten av vinduene. Det ble trangt, og vi ventet på at noe skulle skje, forteller Grusd.

Nesten avslørt

Omsider dukker det opp to unge menn, de er brødre og sønner på gården. Det er disse to som skal lede flyktningene over til Sverige. De går på rekke etter hverandre. En av brødrene leder an, den andre går bakerst og sørger for at alle henger med. Ingen må si noe, og alle må gå så stille som mulig.

– Vi gikk halve natten i stummende mørke. Min mor som tidligere knapt hadde gått hundre meter, og min søster på seks år. Jeg forstår ikke at de klarte det. Ikke at jeg klarte det selv heller, forteller Grusd.

De får seg en hvil mens brødrene går videre til en bondegård litt lenger fremme. Her skal det ligge to robåter ved vannet. De venter lenge. Da brødrene kommer tilbake kan de fortelle at bare et par timer tidligere har det vært tyskere med hunder på gården for å lete etter dem. De går i båtene og blir rodd utover. Langs bredden på norsk side har tyskerne satt opp lyskasterne. På den andre siden er det skog og helt mørkt.

– Det fantes et belte på vannet som lyskasterne ikke nådde. Langs dette ble vi rodd 6,4 kilometer, musestille, med tøyestykker rundt årebladene. Det er et langt stykke å ro en gammel trebåt full av folk og bagasje. Etter en stund la vi til ved bredden og ble hjulpet i land i Sverige. Vi takket, og de to brødrene forsvant i natten, sier Grusd.

Velkommen til Sverige

Flyktningene ser seg rundt. Var de i Sverige? Det finnes ingen sti, bare kratt og skog. Plutselig kommer det en gruppe mennesker mot dem.

– De hadde uniformer, men i det dårlige lyset kunne vi ikke se hvilke. Spenningen steg idet de kom nærmere. Så sier den ene: Välkommen till Sverige! Det var svenske soldater ute på kveldspatrolje. Det var en enorm lettelse. Vi hadde klart det. Folk pustet ut og klemte hverandre i glede, forteller Grusd.

Flyktningene blir tatt med til forlegningen. Endelig kan de slappe av og sove trygt.

– Dagen etter våknet jeg til en underlig duft. Jeg ser mot døren, og der står en soldat med varm kakao og et stort fat med påsmurte rundstykker. Det var et helt fantastisk måltid som jeg aldri glemmer. Jeg var trygg, all spenning og uro var borte, og jeg fikk rundstykker laget av hvitt mel med smør og pølse. Hva mer kan du ønske deg, smiler Grusd.

Dagen etter ble de fraktet ned til Charlottenlund jernbanestasjon for å ta toget til Kjesäter, der alle flyktninger fra Norge skulle registreres.

– Mens vi står og venter på toget kommer det en svenske bort, bukker for mamma, og spør om han kan få kjøpe en pose godt til barna. Det fikk han lov til, slår Grusd fast.

Familien ble senere gjenforent i Lund og Malmø og oppholdt seg i Sverige til krigen var over.